

הפירוש

לספרות, אפניות ועיון

הברירה האחרת

(בשולי דבריו של יזהר סמילנסקי על פרשנות השירה)

מאת דן מירון

קלאסיציסטי ואילו קביעתו של יזהר משקפת הלך רוח רומאנטיסטימנטאלי אינה מפחיתה מן הדמיון, המתבסא בניסוחן העצמי, באגרסיביות כלפי השיר שאינו עולה בקנה אחד עם מושגיו של הפואטיקן החוקק, בעצם העמידה ביחס אל השיר ומידושו במוזה של פורה הוראה.

הסתירה הפנימית בין ה"תיזה" של יזהר - חירות השיר וקיומו כישות עצמאית - והסראקטיקה שלו, שכולה קביעת צווים חוקים, אופיינית למאמר כולו. יזהר תובע הכרה בשיר כבישות עצמאית, משותרתת מן הביוגראפיה של המחבר, כהלך הרוח של התקופה וכו' ועם זאת אומר הוא על הנסיון להודו אל סודות השיר משום שבחידוה זו יש כניכול הפורה של ציגנת הפרט: "האדם אינו מוסבר עד הסוף והשיר שלו אינו מתפרש עד הסוף". ובכך, השיר אינו קונסטרוקציה אמנותית הקיימת ברשות הרבים ולשם הרבים אלא הוא איזה המשך, אורגאני של האי-שיות הפרטית של המשורר, ומשום כך הכרה הוא, שגם הוא, כמו האדם, אינו מתפרש עד הסוף, והי-מנסה להאירו כמהו כמציעו, הבא, "להאיר בפנס את הדיסקריטי".

יזהר אינו חש בסתירות המתחייבות כמעט מכל משטס שהוא מעלה. יכול להיות ש"האדם אינו מוסר בר עד הסוף", אבל הרבה ממעשיו וממניעיו ניתנים להסבר. אם לא כן מה היה עולה בגורלם של הססי-כלוגים, האנתרופולוגים, הסוציולוגים וההיסטוריו-נים? ומה היה עולה בגורלם של סופרים שכתבו למעמית סיפורים בני אלף עמודים ויותר, כגון "מי ציקלב", שבהם ניסו לשחזר ולהבין את החוויה האנושית, מבלי להתיימר במיצוייה עד תומה? אם השיר כמיהו כאדם, מדוע לא ננסה להבין גם אותו ככל שכוחנו מגיע? מדוע "אסר עלינו לומר או לכתוב עליו לא רק ספר בן אלף עמודים אלא אף מאמר בן כמה עשרות עמודים? מדוע נוגבל ביחס אליו ב"מילת הבהרה או שתיים" בשעה ש"יזהר זקוק לעמוד שלם בעתון אפילו לשם, "שתיים-שלוש" הערות, הבאות לאסור עלינו את הדרישה הממושכת בענייני השירה ובמירושה?

המציאות ההיסטורית המפורתית מגלה, שמאז היות השירה הכתובה נכתבו שירים אשר תבעו וגם קיבלו שמע של פרשנות הן מבני זמנם והן מבני הדורות המאוחרים, כשם שהיו גם שירים אחרים, שהתקבלותם לא היתה כרוכה בתיווך פרשני. תמיד היו שירים, שהקשר בינם לבין קוראיהם לא היה, "קשר ממנו ובו" במובן שמיחה יזהר למושג הייגה, הקשר לא היה מידי ומבין מאליו. אדרבא, הקירבה בין השירים לקוראיהם התהוותה בתהליך מאומץ, שבו נטלו פרשנים מקצועיים חלק לא מבו-טל, שירים אלה לא היה, "טעות" ואף לא נמושות של בית הספרות. מן האודות של פינדארוס ועד המנוני הדרליון, משיאי שירת הבארוק ועד, "אחר צהוריים של העושר" של מאלארמה, משירת דאנסה ועד ל"ארץ הישימון" של ת.ס. אליוט פילסו שירים "קשים", תובע-פרש, דרכים חדשות להבעת ולמח-תבעו במירוש פיענות, ופעמים (כגון במקרה של ת.ס. אליוט) אף לוו במירוש בצורת מאמר, הערות או דרשת. הפרשנים שעמלו על הבנת השירים האלה - סימי גראמאטיקאנים היוונים ועד למר-שני השירה של ימינו - עשו זאת לא כדי לביית את הפרא המסחרר לא התחזיר למוטב את, "הסוטה" ואף לא כדי להסגין את נפלאות האתליטיקה המרשנית שלהם (אמנם, יזהר והחכונות שלא לעניין מצויות בפרשנות הספרות כשם שהן מצויות בכל מקום אחר), אלא כדי לדלות ככל האפשר יותר מן הבאר העמוקה של השיר, הם לא הבינו מדוע יש להסתמק ב"מילת הבהרה או שתיים" בשעה שמונחות לפניהם הוהתבטאויות המעמיקות, הדחוסות והמשמעותיות ב-יותר הקיימות בשפת האדם. נראה היה להם, ש"חיוויים חיוניים, בשלחם נדחשו מיטב ההארה הי-שכלית, האינטואיציה, התחושה והרגש, ראויים שי-גבזו על בירורם מלים הרבה, ככל הדרוש.

ההנגדותו של יזהר לפירוש השירה היא, בדרך כלל, על פי קביעת מראש של ברירה, שאינה מר-הירה מקום לפירוש כזה (אם זקוק השיר לפירוש משמע שאינו ראוי לו). אין הוא מתמודד ישירות עם פירוש מסוים של שיר מסוים, בהערות חי-ספורות שהוא מעיר לגומו של אותו מירוש שעורר אותו לתגיוו ולהערותיו הוא מגלה בעליל שלא הבין אותו ואולי גם לא טרח לקרוא אותו במלואו. יש גם דרושה לו הסצפיסיות המוגיעה בשעה שי-גיתן לו להכריע בכל העניינים הנדונים על פי כמה כללים פשוטים, הישים לכל הפרשה. הנה בזה אכז נבדל הוא הכדל עקרוני מן הפרשן, הוא, יזהר, יודע מראש, ששיר הנזקק לפירוש איננו שיר. הפרשן, לעומתו, ניגש אל השיר עצמו ומנסה להבין כמיטב יכולתו. דווקא משום שהוא מכבד את יחדו של השיר ותוהה עליו אין הוא קובע לעצמו כללים נוקשים, שכן מהלכו כפרשן חייבים להיות מותאמים למהלכו של השיר. אם יתבע השיר פירוש על פי ידיעות, "תוך טקסטואליות" לא ימנע הפרשן האמיתי משימוש בידיעות כאלה ואף יטרח טירחה רבה על איסוף ואימותן. אם אין השיר חובע ידיעות כאלו, יוותר עליהן, הוא, המציים, כניכול, על חירותו של השיר, מקבל את הוראותיו מן השיר עצמו.

ברור, במובן ראשוני מסוים עשוי כל דבר ספרות כדי שהיה "יוצר קשר ממנו ובו", כלומר, הוא מגרר מיד את הדמיון, מביא את הקורא לעוררות רוחנית מיידית. איש אינו כופר בהנחה זו, אשר בהכרה עליה מתסרץ יזהר, כדרכו במקרים רבים, בדלתיים מתוחות לרווחה, אבל הקשר שהשיר יוצר "ממנו ובו" איננו אלא תחילתו של קשר, הקשר המלא, הממצת, המסמק את קורא השירה הנאמן, זה שלגביו אין השירה קישוט או גירוי בלבד אלא מוזן גמשיירוחני הכרחי, גוצר רק אחר כך וכך ההליך, שבו אין הקורא למלא תפקיד פסיבי בלבד. קורא שירה טוב הוא בהכרה גם פרשן של השירה, אפילו אינו מנסח את פירושו במאמרים הנדפסים ברשות הרבים. יחד עם הרושם הראשון של השיר נהגרת בו גם התהייה עליו, גוצר הצורך בהיצמדות ממושכת אליו מתוך כוונה לרדת למעמקיו. הקשר הראשוני עם השיר הוא הסעיבה הראשונה, המעו-ררת את התיאבוך לסעודה שתבוא. שום פרשן אינו מגיה, שיש במירושו כדי למלא את מקומו של הקשר ההכרחי הזה. אדרבא, כל פרשן יודע, שאלמלי קשר זה קיים - בלבם של הקוראים כמו בלבו הוא - אין בפירושו צורך ואף לא היה לו דורש, דווקא משום שהקשר קיים דרושות לו, לפרשן, לעתים קרובות הרבה יותר מאשר, "מילת הבהרה או שתיים". כהללו אין כדי להשביע את הרעבון שמעורר השיר. אין הקומץ משיבש את הארי.

יזהר טחח את דבריו בהצגת ברירה: או שהפר-שנות היא טעות וכישלון או שהשיר הוא טעות וכישלון. כנגד ברירה זו אמר להציג ברירה אחרת: או שדברי יזהר הם אמת או שעצם ההנחה, שהי-דברים ניתנים להעמדה משושה כזו של, "אריא" היא היא הטעות והיא גם הכישלון.

* על כך, למשל, מעידים דברי יזהר בפענתו נגד תרגום ססלי שירתו של אלתימן לערכים אליגוריים מופשטים דרייטמטיים (כ"ל מקום שכתוב, למשל, פילים צירף לקרוא שם, הטבע הראשוני" וכדו). כמאמצי על "אל הפילים" נאמר בפירושו, שהפילים אינם פמל דרייטמטי, שהם מסמלים לא רק את הטבע אלא גם את עולם תרמיון ואפילו את הפטרות הרמזונאית; שתפקידם הסמלי משתנה באופן ררסטי מבטב. מחלק אחד של השיר חלקנו האוני; שהי-מבטב משהלך בשיר לא רק כסמל הפילים אלא גם כסמלים אחרים, כמנוניה, כגון בספרות, "הנועות את השקיעה" באחו, וכו' וכו'.

אם הבנת השיר צריכה לכליך הרבה אמצעים וטירחה - - הרי כאן כנראה איזו טעות. נכון יותר, אחת משתי טעויות. אם שהפרשנות הזאת היא טעות, ולפיכך כישלון, או שהשיר הוא טעות, ולפיכך כישלון. כך, בהגיון נחרץ של, "אריא", בהצגת ברירה שאין ממנה סמלט, פותח יזהר סמילנסקי את מאמרו, שתיים שלוש הערות על קריאת שירים וסיפורים" (מ"שא", 30.10.80). שי-חלקו הראשון מתייחס, אמנם באורח כללי וללא קריאה מפורשת בשם, למאמר פרשנות שלי על השיר, "אל הפילים" מאת ג'ון אלטרמן.

יזהר יוצא להגן על הפילים מפני, שמנתחי הפילים. הוא יוצא לתבוע את עלבונו של השיר, שהפרשנים המלומדים מתנכלים להירותו, לפר-אותו, לסודיותו. מתוך תאוה עזה להשתלט עליו, לביית אותו ולרדד את סמליו עד כדי אליגוריה, שאינה אלא, "מודעת פירסומת", הם עושים ימים כלילות, טורחים ומאספים, ארגוני דעת ככדים הנא-ספים מכל קצווי הומן והמקומות" וממעכים את השיר תחתיהם. יזהר יוצא לקרוא לשיר דרוו, לשחרר אותו מידי מעויו ותוך כך, "להיטיב עם הקורא" התמים ולהזהיר אותו מכניעת ליוכדחם של הפרשנים, הטוענים שיש בידם כדי לפייע לו בהבנת דברי שירה.

הוא עושה כל זאת מתוך דעתנות ובעלתנות של אדם, שלבו גם בעניין הנדון, שכן הדבר הסודי והפראי הוה, שעל חירותו הוא יוצא להגן, מונח אצלו בקופסה. הוא יודע גם יודע מה הוא שיר ומה הם ענייניו, וכיצד נהג השיר ואין יש לנהוג בו, ומחי השיר הוא הצלחה או כישלון, מתי הוא אמת ומתי הוא, "טעות". את ידיעתו זו מוכן הוא להציע לפני קוראיו במשפטים אמיצים ומעטים, קצרים, חדים וחלקים, שלא להעמיט עליהם הלילה "ארגוני דעת" ככדים או אפילו קלים ושלא לנגע אותם בעיפוש הפרשני, שריה של, "כרססת משמימה" גודף ממנו. בלי עמל, בלי בדיקה, בלי תהייה, בלי אימות, בלי ידיעה, אפילו בלי, "אמאראט", מוסק הוא את פסקויו:

- "שיר לעולם אינו צריך לכליך הרבה פרש-נות".
- "שיר עשוי כדי שהיה יוצר קשר ממנו ובו, וכבר כליו עליו, אפילו אם מה ועם יצטרך לתוספת של מלת הבהרה או שתיים".

- "האדם אינו מוסבר עד הסוף והשיר שלו אינו מתפרש עד הסוף".
- "אותם שירים סתומים, לעתים סחימותם היא מנפשים".

וכן הלאה, אמרי שטר שראוי לחקוק אותם בלוחות האפוריזמים של הדורות.

כיוון שהוא משוחרר משא ארגוני הדעת הכבדים אין יזהר חייב לדעת - בוודאי שאין הוא חייב לומר לקוראיו - שהמציאות של הספרות והתרבותיה מכחישים לחלוטין את כל הקביעות הנאות הללו, שהוא גורר אחריו מאוצר המוסכמות של תורת השירה הסנטימנטאלית של שלהי הרומאנטיקה. מוסי-כמות, שהחשיבה הספרותית הרצינית התנערת מחן זה כבר, משנות העשרים של המאה לכל המאוחר. "שיר לעולם אינו צריך", "שיר עשוי" - יזהר גושא עמו את כל האמיתות הללו ללא בדיקה, ללא מודעות לשאלות שהן מעוררות, ללא רמו-שתיתכן לגביהן בהינה מחודשת. האמנם כל שיר צריך וכל שיר עשוי? האמנם חלים ה"חוקים" על כל שיר חמיד, בכל הנסיבות? האמנם כסוף השיר לכללי החירות העריצים הללו בלי שים לב לא רק לזמנו, למקומו, למסגרתו הזאנרית, לסבי-בתו ההגותית - כל אלה עניינים, "הוצננים" וספי-לים, שיוהר פוטר אותם בתנופת קולמס של קוצר רוח - אלא גם בלי שים לב ליחדו הלשוני, ולמידה דחיסותה, לסמליו, לפואטיקה שלוז רק מי, שהי-מציאות ההיסטורית הארוכה, המגוונת בלי קצ, של השירה ורה לו יכול לקבוע הכללות בנוסח, "שיר לעולם אינו", "שיר עשוי" בלי לקבוע בצידן סימני שאלה.

למעלה מזה: יזהר אף אינו חש, שמחוך שהוא בא להגן בתוקף ריטוריו על כל כך על חירותו של השיר, הוא מתיימר בעצמו לקבוע לו כללים ולכוף עליו חוקים. במה שונה הקביעה, שכל שיר, שאינו מתפרש "ממנו ובו", הוא טעות, ולפיכך כישלון" משאר קביעות של פואטיקות נורמאטיביות, מחוקקות ומצוות? בעיניו אין היא נבדלת, למשל, מן הקביעה שכל מחזה חייב להתפתח במסגרת שלוש האחדו-יות הידועות, ולא הריחו, "טעות, ולפיכך כישלון". העובדה, שקביעה אחרונה זו מבטאת הלך רוח

"היהודים הפולנים והעגלון חשמן בווי-נה", תחריט צבוע עמ"י ג. ע. אומץ. (תערוכת "יהודי אוסטריה ומתפיכת אביב העמים 1848", בית התפוצות ת"א)

אחת הסיבות הגורמות לשכלול הספר היא העניות, שאם המחבר עני ואין ידו משגת להדמיס את ספרו מיד לכתבתו חרי הספר מונח בביתו כשהוא בכתובים עד שהוא מוצא מעות להפיסו. ובתוך כך הוא מסמל בו ובחך והולך ומוסיף וגורע ומתקן ומצרף. לא כן כשהמחבר הוא עשיר ויש בידו להד-פיס את ספרו תיכף לכתובת, שאי אפשר שייצא הספר מתוקן כל צרכו.

ר' מנחם מנדל מלובאביץ'